

Balázs Lajos

A római pápa – Magyarország miniszterelnöke – Csíkszentdomokos

Nézőpontok a család- és gyermekszereket körül

„Gyermek nélkül nincs jövő,
magyar gyermek nélkül nincs magyar jövő.”
(Novák Katalin)

Három különböző küldetéssel, munkakörrel, világlátással megbízott és elvállalt/felvállalt személy és személyiség: az első megbízatása egyetemes, a második nemzeti, a harmadik önmaga, önmagáért. Az első kettő elvi síkon gondolkodik arról, hogy mi lenne jó, mi lenne az elvárható, mit és hogyan kellene tenni emberi és emberséges megmaradásunkért. A harmadik is gondolkodik, de nem személyhez kötötten, meglátásai, gondolatai rendszerbe foglalt, múltba gyökerező, távoli térben és időben közösségileg elaborált, bejáratott *cselekvés*, de nem föltétlen számba vett, nem (annyira) publikus. Az első kettő fentről jövő és határtalan, a harmadik közösségi élettapasztalat, életöszön és élni akarás vágya és akarása által determinált, behatárolt. S mégsem monoton: szín- és formagazdagsága lenyűgöző anyanyelvének, lelki világának, lelkéből fakadó ritualizált, kanonizált ízlésének köszönhetően. Sokféle, mint a víz: forrás-, patak-, folyó-, vezetékes-, palackozott víz stb., mindeniket H₂O-val jelzik, és mégis mindenkinek más az íze. Az elvi „íz” kibeszélt, széles körben kommunikált, a lokális viszont igazolni képes az előbbieket vágyát, akaratát, gondolatmenetét, értékrendjét. Több évtizedes néprajzkutatói (tanári is) megfigyelésem, hogy az *egyetemes*, nem élhet a *lokális* nélkül. A hármuk szemlélete tehát szövetséges, azonos értékrendet, akaratot képvisel, tehát egyenlő megbecsülésre érdemesen valamennyi. Az egyik a fentről, magasról látott szükséglet, a harmadik a megvalósítás, kivitelezés földön járható modellje, lehetősége. Ő Csíkszentdomokos, aki a kétlábú asztalból három lábút csinál, hogy biztonságosan lehessen melléje ülni, és beszélni arról, ami mindhármuk, sokunk gondja.

A múlt őszi budapesti pápalátogatás után nem sok időre következett a Budapesti Demográfiai Kongresszus, aminek keretében a magyar miniszterelnök

BALÁZS LAJOS (1939) csíkszeredai néprajzkutató, egyetemi docens. Utóbbi kötete: *Cérna és tű. A paraszti világ szerelmi eposza* (2020).

a sajtónak is (a Duna és Hír Tv-nek köszönhetően tudom) nyilatkozott a család- és gyermekvállalás időszerű kérdéseiről. Elmondta, hogy a Pápától egy négy-szavas elvet tanult, ami az egészséges és kiegyensúlyozott társadalom létét garantálja. APA-ANYA-GYERMEK-CSALÁD kulcsszavak a felemelkedés elvi, elméleti, érzelmi pillérei. 2022. április 21-én, Ferenc pápánál tett hivatalos látogatása alkalmával pedig a sajtónak azt nyilatkozta, hogy „A Pápával egyetértettünk abban, hogy a modern kor legfontosabb közössége a család.” Nagyra becsülöm azt a bátor ténnyt, hogy a család és minden összetevője ilyen szinten fontos elvi kérdés gyanánt került a kis beszélgető asztalra. A fenti, általam igen tisztelt nagyságok elvi meglátásait elfogadom, ám messziről, kellő tisztelettel javasolnám, tekintetüket fordítsák az előbb említett székelyföldi, felcsíki falura is, amely évszázadok óta ugyanezeket az elveket vallja, mi több, cselekszi ezek szellemében. Igaz, 7000-en vannak. Kéretlenül is kezeskedem érte, mellette.

Több mint 40 éven át itt végzett sorsforduló szokáskultúrája kutatása és értelmezése alapján¹ a nevükben egy kis kiigazítást teszek. Itt az APA-ANYA-GYERMEK-CSALÁD sorrendet mint elvet vallják és követik a mindennapi létükben abból kiindulva, hogy a gyermek a családhitelesítő, legitimáló tényező. Tehát nem véletlen felsorolásról van szó. A *gyermek* szó a *család* szinonimája. Ha gyermek nem lett, akkor azt mondják, hogy „Család nincs, csak a feleséggel ketten vagyunk, mert nem lett gyermekünk.” A van-e család? – érdeklődésre a válasz van/nincs. Ha nincs, a gondok sokasága, próbálkozások sora, szovátai fürdőre járás, orvoshoz fordulás, titkolt kompromisszumok sora következik, válasra is sor kerülhet. A gyermekek számát illetően a két „kormányfő” nem fogalmazott számszerű elvárást. A vizsgált faluban viszont arra a kérdésre, hogy hány gyermek kell születessen egy családban, így válaszoltak, „Egy gyermek, nem gyermek! Két gyermek, gyermek. Mű úgy tarcsuk, hogy négy: egy az apának, egy az anyának, egy a hazának, egy pedig a halálnak.” Akár hagyományozódó szálló ige gyanánt is értelmezhető, alapvető társadalmi, emberi (demográfiai) igénnyel számolnak Csíkszentdomoson. Az *egy a hazának* nem valamiféle csatába való bevonulást jelenti, bár abból is volt elég, hanem a falu határán túlmutató küldetés biztosítását: szakmát tanulni, értelmiségi küldetést szolgálni, vagyont, pénzt szerezni, aztán haza jönni és itthon hasznosítani. Egzisztenciális szükségletek harmonizálását, humán erőforrások biztosítását látom és fedezem fel itt. A népben, nemzetben gondolkodás cselekvésre való konvertálását. Látszatra ellentmond a mesék képletének. Erre a válaszom az, hogy a mese a vágy költészete, ezért hiányzik a halál. De a harmadik fiú ott-honról való elmenetelének realizmusa nem. Én viszont az élet vágyrealizmusát

1 Balázs Lajos: *Sorsfordulások rítusai a székely-magyaroknál*, I. Szeretet fogott el a gyermek iránt. Csíkszereda, 2013, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, II. kiadás.

Balázs Lajos: *Sorsfordulások rítusai a székely-magyaroknál*, II. Az én első tisztességes napom. Csíkszereda, 2014, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, II. kiadás.

Balázs Lajos: *Sorsfordulások rítusai a székely-magyaroknál*, III. Menj ki én lelkem a testből. Csíkszereda, 2015, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, II. kiadás.

kutattam: a csíkszentdomokosiak közgondolkodását a gyermekről, családról, a működő létről. Ennek a falunak a népe sok gyermeket szült és nevelt az egész magyarságnak. 1945-1990 közötti² időszakban átlag 130-at, volt olyan esztendő, amikor 150 fölött, 1950-ben pedig közel 200-at. De meggyőződtem a falu affektív, lelki viszonyulásáról, valós gyermekkultuszáról, arról, hogy négy gyermek társadalmi szükséglet gyanánt való vállalása tudatos, beteljesedése öröm. Ezt illusztrálom néhány adatközlőm vallomásából idézve: szólásmondássá vált a harangozóné vágya, aki 18 gyermeket szült a világra és a 90-ét elhagyta, amikor azt mondta, hogy: „Úgy szeretnék a gyermekeim között még élni.” „Én 14 gyermeket szültem ezen az udvaron. Az ikreket szültem csak Szeredába. S azokat mindenki kérte: Ágnes s Dénes vótak. De azt mondtam, ha a Jóisten kéri, egyszerre mind a kettőt adom, de embernek nem adok gyermeket oda. Amikor láttam azt a szép mosolyukat, annál szebbet el sem tudtam magamnak képzelni. Egyet se tettem el, egyet se öltem meg magamba. Istenemmel tanúsítom.” „Úgy is volt, hogy 16 gyermek lett. Úgyhogy jaj, mikor az édesapa meghalt, annyi volt a gyermek körülötte, egy se volt meghalva közülik. Szépek vótak. Azt es mondta az öregasszony, »Én nem vétettem az Isten ellen, s az uram ellen sem, hogy szégyelljem magamot előtte, s féljek az Istentől, hogy eltettem.«” „A szabályozás nem volt divatba, mint most. Az önmegtartóztatás volt az egyedüli. Anyósomnak 17 gyermeke lett, de mind olyan békében éltünk, úgy szerettük egymást.”

„A gyermekszerető emberek búsultak. Két évig még menyen a házaselet, ahogy menyen, de aztán kezd hiányozni a gyermek. Megszólták, akinek nem lett gyermeke.”

Fontos hangsúlyozni, hogy a meddőség, illetve a gyermekszülés nemcsak egyéni, hanem közösségi ügy, gond volt, és még ha csappant is az utóbbi években, most is az. Sem családi, sem faluszinten nem nyugtázzák könnyen, egyszerű tudomásvétellel. Az asszonyi meddőség, a férfiúi magtalanság beszédtéma volt, szégyen volt. Volt eset, hogy inkább megbocsátották a félrejárást (ami amúgy súlyos erkölcsi vétségnek számított), ha ez volt a gyermekáldás megszerzésének az útja, mintsem gyermek nélkül maradjanak. Hiú férfiak hallgatták el az asszony (olykor ártatlannak is mondható) félrelépését, ha eredménnyel járt, és ha megtudta, hogy „Nem szégyellni való embertől van az ő gyermeke.” A kocsmai, alkalmi provokációkra úgy válaszoltak: „Nem számít, hogy ki kakasolta, úgyes az én tyúkom tojta.” Ugyanakkor a gyermekakarás lelki, hitbéli, biológiai, egészségügyi erőfeszítései egyben terápia történetek is.

A gyermekszeretet konkrét és elvont megnyilatkozásainak gazdag példatárából egy-két esetet hozok előtérbe olyannyira, hogy azok már a metafizikai gondolkodási eszmerendszer, a földi béke, égi béke³ fogalompár ötvözését, szinkretizmusát jelenti. Az áldott állapotban levő asszony éjszakai óráira gondolok.

2 Ezt az időszakot vizsgálhattam megbízhatóan az egyházi és hivatali anyakönyvek alapján.

3 Ezeket Eliadét olvasva jöttem rá Csíkszentdomokoson.

Míg az embere alszik és horkol, ő imákat rögtönöz. Íme egy variáns: „Édes Jö-istenem, add, hogy ez a gyermek, akit a szívem alatt hordok, születne Isten dicsőségére s az emberek örömére, tetszésére.” Mi ez, kérdezem, ha nem egy embereszmény megalkotása, kívánása?

Egy 50 év körüli asszony azt mesélte el, hogy nem tudott magot fogni, amiért sokat veszekedtek a férjével. De azt sem értette, hogy miért szeretik a gyermeket. Mind próbálkoztak, csak próbálkoztak. Az emberének nem volt nyugta. És egyszer egy éjszaka arra ébredt, hogy – az ő szavaival mondom – „Valami megmozdult bennem. Nem tudtam vissza aludni. Attól a perctől szeretet fogott el a gyermek iránt.”⁴ Nem tudok nem gondolni Madách Imre *Az ember tragédiája* drámai sorára, Ádám és Éva vívódására: Éva: „a mi eddig kétséges vala, / Most biztosítva áll már: a jövő. / Ádám: Hogyan? / Éva: Tudom fel fog mosolygni arcod, / Ha meg-sugom. De jőj hát közelebb: / Anyának érzem, oh! Ádám, magam.”⁵

Kutatói szemléletemben három felismerés jön velem szemben ugyanarról: egy csíkszentdomokosi parasztasszonyé, egy magyar klasszikusé és egy miniszterelnöké. Térben és időben egymástól távol mindhármuknak a gyermek, a szeretet és a jövő összetartozása a felemelkedés és megmaradás garanciája.

Csíkszentdomokos népének gyermekszeretetére írok, szociológusok is fel-figyelték. Kurkó Gyárfás úgy ítéli, hogy „Amilyen szegény mezőgazdálkodásra alkalmas területekben, olyan gazdag gyermekáldásban.”⁶ Venczel József, kolozsvári egyetemi tanár véleménye szerint: „Csíkszentdomokosnak nincs külön történelme: egy a csíki falvak közül, népe kemény és rendíthetetlen: századok óta küszködik a rossz termésű határral, viaskodik a szegénységgel, de bátran vállalja a nehézségeket, szereti a gyermeket...”⁷ Szabó Dezső (1879–1945) kolozsvári írótól idézek, aki a magyar nyelv kutatása céljából 1904-ben egy nyarat töltött itt, így ír a domokosiakról: „Erős testű férfiak, gazdag testű, szép nők, hívók a csókra és áldottak a családra.”

Család és gyermek összefüggései. Miért?

Már a mindennapi szóhasználat válaszol erre a kérdésre, amivel gyermek-centrikus közhangulatot tartanak ébren. Ezek sokaságából idézek:

A család akkortól és akkor család, ha gyermek van: „Van-e család?” – van-e gyermek?; „Jó a család!” – jön a gyermek; „Megvan a család” – gyermek, gyermekek születtek; „Ott van a (nagy) család” – sokgyermekes család stb.

„Gyermek nélkül mit ér az élet, örökké azt mondták. Nem ér semmit. Kinek nem lett gyermeke, az bánatába azt se tudta, mit csináljon. Inkább örökbe vett,

4 Monográfiáim címeit az adatközlőimtől kölcsönöztem.

5 Madách Imre: Munkái. Budapest, 1904, Franklin-Társulat, 174.

6 Kurkó Gyárfás: *Nehéz kenyér*. II. kiad. Bukarest, 1970, Kriterion, 35.

7 Kiemelés általam.

de magára úgy se ült. Hogy öregségikre legyen nekik valakijök, aki eltartsa, s aki eltemeti. Legyen, akire hagyni a vagyont. De a legfontosabb, hogy legyen, aki rendezze őket öregségükre.”

„Kell a gyermek, azért, hogy ne fogyjon ki ez a família. Én például már kifogyok! Én, már erről az udvarról ha meghótam, többet ezen az udvaron Szabó nevűt nem keresnek. A Szabó nemzetségnek vége.

„Azt es neztük, hogy a vagyont legyen kire hagyni. Ugye, az országok es így vannak. Ma nezik azt es, hogy legyen örömem, mert van, akit növeljek.”

„Szükséges a gyermek. Én annak tartom. Mi azt mondjuk, helyettünk legyenek a gyermekeink. Ugye mondják, hogy a Bara faj kihal, a Szócs faj kihal. Hát ne haljon ki!”

„Gyermek kell. Azt mondták, legyen családom, mert hát család nélkül nem érünk semmit.

Például én es elvehettem vóna egy szebb, jó gazdag leányt. Igaz csángó leány vót. Oda hátra Gyimes fölött, ott hálogattunk, én mint legény. A leján es ott volt. De aztán a beszédeken keresztül kijött jól, hogy a lejánnak gyermek nem lesz. Az édesanyja mondta el, Erzsikének, aszondja, nem lesz gyermek. Én hátoltam Erzsikét eleget (ti. sokszor közösültek), de nem lett gyermek. S azt mondtam, ha nem lesz gyermek, nekem nem kell. Nekem gyermek kell.”

„De mennyire szükséges! Például nekem csak egy van, s úgy hiányzik a többi. Leánykoromban örökké azt mondtam, hogy nekem legyen sok. Mert én nagytátnál nőttem fel. Nekik gyermekek nem lett. Édesanyámat úgy vették el örökbe, s férjhez adták 17 éves korába, s akkor, mikor akkora lettem, elvettek engem. Én láttam akkor nagytátnémkon, hogy búsulnak, hogy nem lett gyermekek. Hogy mekkora aggodalomba voltak ezért. Láttam rajtik azt a nagy bánatot. Hogy nincs, akire hagyni a vagyont.”

„Gyermek nélkül áldás sincs. Isten áldása a gyermek. Azért vót ezelőtt annyi, mert Isten áldásának tekintették. A mű családunkba mindegyiknek sok gyermeke lett, édesanyámtól elkezdve.”

„Ahol nincs gyermek, ott semmi boldogság nincs. Most es így van. Úgy rosszak, s mégis öröm s boldogság... Így veszekedünk miattuk, de mégis örvendünk a gyermeknek. Ott, ahol nincs, csak egyfelől leélik az életjüket, semmi öröm nélkül.”

„Kell a gyermek, hogy maradjon a háznál örökös, maradjon a nemzetség a háznál. Sőt örvendtek, ha előbb fiúgyermek lett. A menyecskét ilyenkor nagy tiszteletbe tartották. Megkereszteltették a nagytátné nevre. Az újszülöttnek most is úgy örvendnek, hogy arra gondol mindenki, hogy öregségire lesz, akihez támaszkodjék. Gondjikot viseli. Inkább az öröm nagyobb.”

„Nekem van hál' istennek 5 gyermekem. De én úgy örvendek nekik. Mindegyik, amikor hazajő, új vendég. Mert ez van itthon, amelyikkel lakom s egy leányom Bánosba [falurész], a többi három mind idegenbe van.”

„Mi örültünk nekik, a vagyontra nem akaszkodtunk. Szerettük őket s a mai napig es szeressük. Ha lássák, hogy betegeskedünk, futnak ide.”

„Mindegyik gyermekben valami megnyilvánul. Nekünk úgy vagyunk nem volt, csak örömet jelentettek a gyermekek.”

„Valami mindegyikbe van. S annak a szülő csak örvend. A gyermekek közt van ilyen is, olyan is. Ha ügyes s jó, örvend a szülő, ha bajt hoz, búsul a szülő. Vegyes az élet.”

„A régi időben, az én időmben a vagyon volt a szempont. De aztán jött ez a csaló világ [ti. a Ceaușescu-éra], hogy vagyon nélkül maradtunk, s milyen jó volt, hogy volt gyermek. Szerettük a gyermeket.”

„Most lefokoltuk a gyermeket, mi, magyarok... Mondtam itt néhány fiatal menyecskének: akkor is volt szegénység, a mi időnkbe, de még milyen!, de azért nem hagytuk fogyni a magyarságot. Azért, hogy legyen az a szép gyermek, az az okos magyar, hogy tudjuk, hogy magyar.”

„Most nem es születik annyi. Mi 9-en voltunk: 4 fiú s 5 leány. S édesapám korán meghalt. S édesanyám tiszta egyedül rendezett mindegyikünköt: a fiaknak legyen hol lakjanak, s münköt bútorral, mindennel, mintha élt volna édesapám.”

Összegezve, miért kell gyermek a családba? A válaszokban, érvelésekben megtalálni az anyagi-vagyoni, társadalmi, szociális, vallási, nemzeti, érzelmi, életszemléleti szempontokat egyaránt. Szükség van a gyermekre, mert van kire hagyni a vagyont, mert öregségben támasz, betegségben gondozó, mert az apa nevét továbbviszi, a nemzetség nem hal ki, mert lesz, aki a szülőket eltemesse, mert a gyermek az élet értelme, öröm- és boldogságforrás, mert a család a magyarság fenntartója, mert a szülői büszkeség éltetője, mert van, akit hazavárni, szeretni, mert Isten áldása.

Küzdelem a meddőség ellen, a gyermekért

Hogyan próbálták változtatni, segíteni a meddőségen?

„Van olyan, amelyik böjtöt fogadott, s akkor lett. Nem lett előre, de sokat imádkozott, s akkor lett sok. Misére valót adtak erre a szándékra, mert kívánták a gyermeket, mindent megtettek ők es, hogy nekik es legyen, s akkor aztán jött egymás után, de gyorsan. Az egyik még szopott, s a másikkal terhes lett. Aztán erre fel csúfolták. Addig könyörögtetett s imádkoztatott, s addig minden, hogy lett 3-4.”⁸

8 A Grimm-féle *Csipkerózsikában* hosszú ideig várt a király és királyné arra, hogy gyermekük szülessen. „Élt egyszer egy király; szerették egymást... de hiába volt meg mindenük, ... a szívük tele volt bánattal, napestig csak azt sóhajtozták: - Ó ha nekünk gyermekünk volna!” A *Csipkerózsika* című mese Perrault változata szerint a gyermek nélküli szülők „Elmentek a világ minden gyógyforrásához: fogadalmat tettek, zarándokútra indultak: egy szóval mindent megpróbáltak, de nem használt semmi sem. Azonban egy idő után a királyé mégis csak teherbe esett” (Bettelheim 2000, 239).

„Az asszony szokott imádkozni, hogy legyen gyermeke, de nem adta meg a Jóisten neki azt a kegyelmet, hogy legyen. Én nem tudok ilyen imádságot, met nekem öt lett. De az imakönyvek es elváltak, s a fiatalok pláne nem tudnak semmi ilyen imát.”

„Máriához szoktak imádkozni. Lehet, hogy Szent Erzsébethez, Szent Margit-hoz es. Hogy járjon közbe, hogy legyen neki es egy kicsike családja. Ezek családós szentek.”

„Van olyan, hogy elmentek Magyarországra, s ott ültettek belé, de az urától vették a magot ott frissibe. Ezen úgy csudálkozom. Itthon nem lett, s Magyarországon belérendezték. De az annyit tusakodott az a fiatalasszony a gyerme-kért! Lett egy ügyes kicsi fiacskája. Olyan pont, mint az édesapja. De a következ-őt es így kell beléültetesse magába.”

„Fordult orvoshoz es, akinek kellett a gyermek. A gyermekért harcoltak örökké. Hogy legyen! Mindenki bár kettőért rajongott. Ha a többiért nem es. Ha betegnek vélték az asszonyt, régen es elmentek. Hogy tudják meg, hol a hiba. Feredőre es eljártak. Hova az orvos elutalta.”

„Volt olyan asszony, amelyik más férfival próbálkozott, de rajtakapták. Ugye, kezdett reakapni, félrekambacsolni az asszony.”

„A. Á.-né, itt fenn... – volt nekem iligátorom – idejött, s azt mondta, »Add ide te, próbáljam meg, mert azt mondták, hogy meleg kamillással tízen hányszor...« nem tudom, kell megcsinálja, s akkor fogamzik neki gyermeke. Na, aztán lett gyermeke egymás után három. Hipermangás-kamillás vízzel melegítette magát. S úgy feküdt, amíg lehülepedett. Nem szabadott mozogni. Egyszer menyünk a templomba, s mondom, Tera néni, maga úgy megvastagodott!... Lehet?... S azt mondja, »Te, úgy maradtam, érted-e!« S mondom, na be jó! Hál' istennek! »And-rás bátyód úgy örvend, úgy vigyáz. Nem engedi, hogy semmit megfogjak, ne-hogy valami bajom legyen.« S meg is lett. Csak annyi hipermangát kell tenni, hogy alig látszódjék a rózsaszínessége!...”

„A mostaniak sokat járnak az orvosokhoz, s próbálkoznak. Komámék es annyit jártak, s hát egyszer megszületett egy, meg a másik s hát meg a harma-dik. S hát lett család mindjárt.”

„Régen voltak olyanok es, hogy búcsúra jártak, böjtöt fogadtak.⁹ De azt es mondták, nincsen magja, mondták azt es, hogy nincs jó szomszédod, s azért nem lesz gyermeked. Viccből. Eljártak az ilyen asszonyok templomba, s Báthory-hoz, s minden... [ti. a november 1.-jei pásztorbükki engesztelő búcsúra].”

„Én Éltes doktorhoz jártam, hogy nem lett. S azt mondta, hogy lesz, csak még nem vagyok odakerülve. Azt mondta, ne búsulj, lesz.”

„Más fiatalasszonyok jártak Szovátára. Sósfürdő kezelésre, hogy legyen gyermekik. Innet a szomszédból kettő is. S mind a kettőnek lett...”

„Csak ez az egy született a feleségemnek. Fiatal vót, s úgy elhibázott evvel, hogy több aztán nem lett. Jártunk mi orvoshoz s mindenhova. Megcsináltam

9 Mária, Szent Erzsébet, Szent Margit, akiket „családós szenteknek” neveznek.

én hátulról es (!) az asszont, mert azt mondták, akkor inkább fog magot, de nem lehetett semmire se menni.”

„Mondták a meddünek, főzzél zab teát vagy akácvirág teát, met az nyítsa a szervezetet, s fogja a magzatot. Azt mondták, hogy a zab tea s az akácfa virág: essze kell főzni, s annak a tejját inni, s az a meddüséget szakítsa.”

A magtalan férfi helyzete: a gyermektelenség gyanúsítottja, vétke

„Megtörtént itt fent..., hogy a férfi örökké az asszont hibáztatta, hogy nem lesz gyermeke. Elmentek aztán Vásárhelyre, kivizsgáltatták magikot, s hát a férfi nem volt nemzőképes. Az ilyennek azt mondják, magtalan. Az asszony, ugye meddü.”

„Van olyan es, hogy felmerül, hogy a férfi nem alkalmas... arra.”

„Feltételezték azt es, s aztán kiderült, hogy melyik az oka. Egymás közt csak vitatták, s az orvos által-e, hogy-e, kiderült, hogy nem az asszony a hibás, hanem az ember. S aztán társaságba viccből es kimondták. Szemire vették viccből es. Csak kiderült! Úgy leveszik (ti. leértékelik) s csúfolják az ilyen embert. Nem veszik olyan emberiesnek, nem ember az olyan. Rosszabb, mint az asszony. Nem ember! Jobban kell szégyellje, mint az asszony. Magtalan. »Menj el, te magtalan! Még gyermeket se tudsz csinálni! Mit tudsz csinálni?!« – így vették a szemire.”

„Azt mondták, hogy a férfinak olyan az izéje, hogy nem lesz gyermek. Nincs neki gyermek-magja. Úgy, mint az állat: megfutostassák, de attól a bikától nem lesz borjú. Magtalan férfi. Az asszonymak lenne, de nem fog a férfitől. Aztán segített más férfi. Olyan elég vót. Baj vót érte, de eltúrte az ember, csakhogy legyen gyermek. Az ember csak eltúrte a feleséginek. Az asszony csak hézafért a maghoz, s lett gyermeke. S az ember aztán magáénak vallotta. Olyan es vót, nem adta vóna semmiért se, csakhogy gyermek lett.”

„Mondok egy másik esetet. Annak se lett gyermeke az urával.

Mikor a kollektíva megtörtént, akkor esszekeveredett a világ. Hítták a menyecskét, ment a menyecske, hítták az urát, ment az ura a kollektívbe. Közben aztán a menyecskét megpottyogtatták [suttogva] a fiatalemberek. S nem volt esztendeje, s egy szép fiúgyermeknek anyja lett. Na, hol vót a hiba? Férfihiba vót! Mert a másiknak a kültije beért a belibe, s az uráé csak a szádába.”

A magzat felügyelete

– A magzatvédelem domokosi szellemi kultúrköréből kiemelkedőnek tekintem azt a tapasztalati tudást, mely szerint az anya mind az öt érzékszerve által kommunikál a magzattal. Ennek megfelelően vigyáznia kell a látására, hallására, tapintására, ízlelésére, szaglására (lásd a megkívánást). Más szóval, kialakult

és hagyományozódott, ki tudja hány száz év alatt, az állapotos asszony viselkedési kódexe, a szabad-nem szabad rendszer, a magzat körüli védőháló, mely szerint az anyaméh nem „tenyésztelep”. Az intelmek közül több máig érvényes. Viszont az a tilalom, hogy ne tartózkodjon zajos, veszekedő, káromkodó környezetben és ő maga se káromkodjon, veszekedjen, mert idegbajos lesz a gyermek – nem hangzik el az orvosi rendelőben a terhes ellenőrzések alkalmával. Eme, olykor mágikus szempontú felfedezésre az orvostudomány a múlt század hatvanas éveiben jött rá Amerikában és prenatalis tudománynak nevezte.¹⁰

Ebbe a fogalomkörbe sorolandó még a magzat világra jöttét, a szülő anyát előkészítő, a csecsemő és kisgyermek panaszaira reagáló népi medicina sokfélesége: a parasztbába mozgósítása, a könnyű szülés előkészítése és levezetése (nem az orvostudomány találmánya!), a köldökzsinór elvágása, az otthoni szülemód választása, a nincs tej, sok a tej esetei, a baba álmának védelme, az igézés – népbetegségnek tartják – hártása, gyógyítása és egyebek. Az esetek sokasága közül az *agos* gyermek gyógyítását emelem ki, egyrészt mert a gyermekszületést és -akarás küzdelmének klinikai esete,¹¹ másrészt mert a gyermekszülés és nevelés kultúrájának mindent legyőzni akarása. Valamennyit a parasztasszony szülészeti általános műveltségének nevezem, ami a 10 osztályt végzett, illetve érettségizett asszonyi társadalom körében kevésbé tapasztalható.

Az *agos* gyermek gyógyítása: holdfogyatkozásra született gyermek ritka betegsége: Testben fogy, mint a hold. Gyógyítása Csíkszentdomokoson kozmikus manipulációval történik. Kenyérsütésre időzítik. A babát a bevető lapátra kötözi az édesanyja, és mímeli a tűzbe vetés mozdulatát. A kemence mögül előjön a közreműködő asszony, aki azt kérdezi „Mit sütsz asszony?” Válasz: „Agost!” Ezt megismételik 3-szor, majd a kenyerek bevetése után egy kenyérsütésből formázott lyukas perecet is bevetnek. Ha megsült, háromszor átbujtatják rajta a babát, majd a kihűlt perecet felhúzzák a kutya nyakába, háromszor átugratják az istálló küszöbén, és kikergetik a kapun, mondván: „Vidd el a leánykáról (gyermekről) a betegséget!” Este, amikor feljön a tele hold (időzítés!) a két asszony háromszor feldobja a gyermeket a hold fele, mondván „Üreset kaptunk, telit várunk.” Holdfogytára fogyott, tele holdra vissza épült. A karcfalvi orvos lemondott róla, s a fenti mágikus, dramatikus, 24 órás művelettel két asszony visszahozta az életnek. A ritka betegségben szenvedő, fogyó beteg 1942. febr. 28-án született. „E velem történt. Édesanyámat tanyították erre. Ő valalahogy így mesélte el nekem. Hogy mással csinálták-e, azóta se hallottam. Én egészséges lettem, kiteltem s felnőttem. Négy gyermekem lett, s lássa-e, itt vagyok.”

10 Bővebben Andrek Andrea: A kompetens magzat. In *A megtermékenyítéstől a társadalomig*. Szerk. Hidas György. Budapest, 1997, Dinasztia Kiadó, 9–21.

11 A MNL szócikke szerint az *agos* „angolkóros, sovány, szőrös, öreges kinézésű újszülött”; Halász Péter forrófalvi feljegyzésében az *abagos* megnevezés szerepel, amin „gyenge, csökkent, szőrös gyermeket” értettek.

A beavatás, komaság, keresztszülőség

A gyermek születése több szintű, családon, rokonságon is gyakran túlmutató szokások, rítusok szellemi, eszmei hálózata, amit a szülők (nagyszülők beleértve is) előkészítenek. A legváltozatosabb szempontok szerint kérnek fel személyeket a keresztszülőségre. A keresztség alá tartás emberközti, felnőtt központú kapcsolatrendszert alakít ki, ami túlmutat a rokonsági kapcsolatokon. A keresztszülőség, komaság az önszerveződés társadalmi mozgatója, ösztönzője, aminek köszönhetően csaknem minden család valóban, miniszterelnökünk szavával élve, „fontos közösséggé” nővi ki magát, kapcsolatokat szervező és működtető ereje volt és van. Minden keresztes újabb és újabb erősítése a közösségi önrendelkezésnek, aminek folytonosságát mindig egy újszülött biztosítja. Neki, az ártatlan erőtlenségű gyermeknek valami társadalmi kölcsönösségre kötelező erkölcsi, érzelmi ereje van, ami a rokoni kapcsolatokról nem mondható el egyértelműen. A komaság a társadalmi kapcsolatok rendszerében olyan szükségleteket, igényeket pótol, amit a rokonság, szomszédság nem nyújtanak.

Csíkszentdomokosi adatközlőim szavaiból idézek a komaság, keresztszülőség megítéléséről, értékrendjéről:

„A komaság felülkerekedik a rokonságon.”

„A vérrokon nem koma. Az öcsémet nem tudom úgy szólítani, hogy komám.”

„Én a komám testvéreinek is azt mondom, komám. De csak akkor, ha közel laknak.”

„A jó koma rokonnak es bójár, nagyot jelent szeretetben.”

„Egymás halottját meggyászoljuk. Gyászolnak a komák es, s a keresztyermek es.”

„Az ember bízik a komájába mindenféle segítségen keresztül. Szorult helyzetben jobban támaszkodtak a komákra, mint a rokonságra, mert a rokonságba vót s van valami visszahúzódás. A koma készségesebb.

„A komasszonyok es sok mindenbe számíthattak egymásra. Megvót az a segítség: szövésbe, fonásba. »Elmenyek, komámasszonyok segítek egy nap fonni«; »Komámasszonyt elhívom nagymosni, tollat fosztani« – mert, ugye, készítette a leányát férjhez”.

„A komasszonyok régen segítettek egymásnak aratni, takarni, kapálni, megszeli, mosni... Elmentünk, s egymásnak visszasegítettünk. Pláne azon segítettünk, amelyik valamiért gyengélkedett. Így éltünk meg egymás közt.”

„Elmegyünk egymáshoz kaszálni, takarni. Most is. Egyben egy kirándulás is. Jó ételeket visznek. Munkával egybekapcsolt szórakozás. Építkezéskor ember, asszony segít: az asszonyok főzni, cserepet adogatni.”

„Ha meghal a gyermek, tartsák azért a komaságot tovább is. Nem úgy van nálunk, hogy »Meghalt a gyermek s elmúlt a komaság!«.”

„A cigányok felkérlik a magyart keresztelni, de a komaságot nem tartják. Például Juliska nénit es meglopták a cigány komák. Addig jártak a fejire, hogy el kellett fogadja őket, s azután meglopták.”

„Megvédték egymást a komák, ha valamelyik bajba jutott? Védtek egymást a verekezésbe es: Komámot egyszer nem engedem, nem hagyom!” – ezt mondták. „Régebbi időben a gyermekek is egymást komának szólították. A keresztülők gyermekei. Essze es tartottak. Most is fennáll, akik közelebb laknak. Kicsi gyermek, s azt mondja a nagyobbaknak, hol jártál komám? Ezek má megtegezik egymást. S úgy es van, hogy később egyik a másiknak odaadják a gyermeket keresztelni. Folytatódik a komaság. Máskor pedig egy leány felett esszeszürkodják egymást, a nyavalya törje ki, pedig annyi leány van...”

A 80-hoz közeledő adatközlő, Szabó Árpád a komaságban beállt változások gazdasági-társadalmi okait is megfogalmazza. Akár tudományos értekezésbe is beillő gondolatai a gazdasági-társadalmi élet es komaság dialektikáját világítják meg: „A kollektivizálás gyengített a komaságon. Elgyengültek a komasági szálak a munkaviszonyok felbomlása miatt. Nincs, ami esszehozza az embereket, csak a multság. Abból pedig kevesebb van, mint dologból. Gyéribben kerülnek egy helyre a komák! Más emberség kell a kalákába s más az ünnepre. Ünnepre csak cifra ruhába menyünk. De munkába, munkásruhába; korán kelünk, hogy segítsünk egymásnak. Ez mind meg van szünve. A kollektív egy ilyen hatalmas változást hozott a komaságba.”

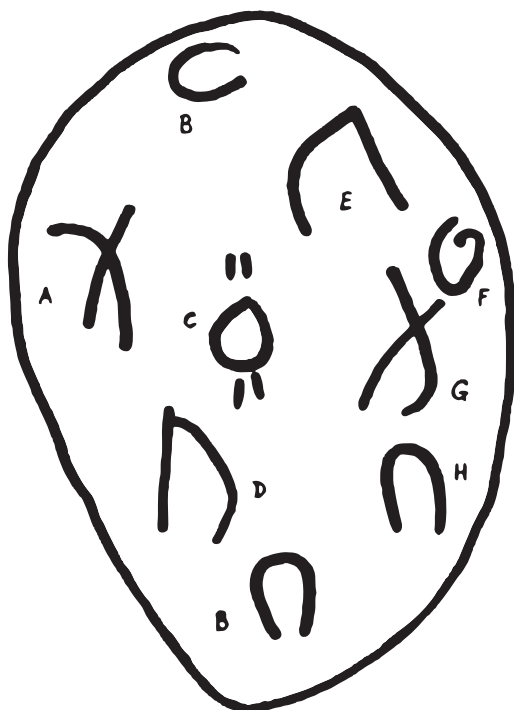
A komaság, keresztülőség társadalomépítő szerepe a keresztgyermek szemléletében is jelentkezik. Kérdésekre, hogy miért kell keresztül, árnyalt es komolyan értelmezett kép körvonalazódott. „Hogy életünk fontos eseményekben mellettünk álljanak.” „...hogy legyen, aki a keresztény életre neveljen; ...aki a kereszteléskor fogadalmat tegyen, hogy keresztény életre nevel; ...aki támogasson a hitben; ...hogy példával es jótanáccsal szolgáljon a keresztény életben; ...hogy szüleimen kívül ők is a keresztény élet felé irányítsanak.”

Keresztülőre szükség van lelki es egzisztenciális biztonságérzetből is: „hogy legyen, aki segítsen a bajban; ...a nehéz helyzetben; ...hogy a keresztgyermeknek legyen, akire számíthasson, támaszkodhasson; ...hogy tudjam, hogy ők is felelnek értem; ...hogy a keresztgyermeket gyámolítsa; ...ha árván maradok – Isten őrizz! –, legyen ki pártfogoljon; ...legyen, akinek őszintén elmondhassak mindent; ...hogy érezzük, hogy valaki még szeret.”

A keresztülői intézményt családnyitó es alternatív társadalmi szempontok is motiválják: „hogy legyen olyan is, aki a családhoz közel álló, de nem rokon; ...legyen, akivel az úton találkozni es családunkról beszélgetni, de ne legyen rokon...”

Vissza es előre tekintve elmondhatom, hogy a sorsfordító szokásokat a népi kultúra egészében, sajátosan a folklór kultúrában belül nagy lelki, szellemi, társadalmat, közösséget szervező erővonalnak tartom, mivel közösséget képes belülről működtetni, mivel közösségre ható es visszaható öntörvényű műveltség.

Mindezeket elmondva, pontosítok: Ferenc pápa és Orbán Viktor miniszterelnökünk globális dimenzióban, elmélyült felelősséggel, elvek szintjén folytatott párbeszédük jóhiszemű tovább gondolását tartom fontosnak. A cselekvés hogyanjának megbeszélésére nem került sor. Ezért ajánlom Csíkszentdomokost „tárgyaló partnernek”, mert több évszázados sorsforduló szokáskultúrája máig példa, ahogyan gondolkodnak és cselekednek a családért, gyermekért, az elhunytért, az egész közösségért, önmagukért, felemelkedésükért, az iskoláért, népi kultúrájukért, anyanyelvünkért. Szokáskultúrájukat, közel 45 évnyi kutató munkám alapján felelősen tekintem alkotmánynak, iskolarendszernek és cselekvési programnak, amiért és amihez kezességet vállalok. Éspedig azért, mert hagyományőrző kultúra, de kortárs üzenete is van. Ez pedig a tennivalót önmagától is meglátó, érte küzdő, magyarnak megmaradni akaró, a kilátástalanságban sem föltétlen sopánkodó, inkább tettekben gondolkodó, 7000 lelket számláló székely faluközösség teljesítményének, erkölcsének ma is „aranytartaléka”.

A Sirius rendszer Dogon homokrajza M. Griaule és G. Dieterlen után. A: Sirius; B: az objektum a Sirius B, C: Sirius C, a nők napja; D: Nommo; E: mitikus férfi alak; F: a nők csillaga; G: a nők jele; H: a nők neme, méhalak.
– Az ovális rendszer a világ tojása